

Duivelskrassen en pestpoeder

Door Corrie Boschma Aarnoudse

Wat zou de geschiedenis van Edam saai zijn zonder de zo nu en dan kleurrijke toevoegingen aan nuchter feitenmateriaal, die zelfs legende-achtige proporties kunnen aannemen. Als de hedendaagse historicus zijn licht over de soms wat ruime interpretaties van de onderzoekers van het verleden laat schijnen, kan het gebeuren dat feitenmateriaal in een ander daglicht komt te staan. Met tegenzin en spijt moeten we voor een deel afscheid nemen van de heroïek van Edams' scheepsbouwverleden nu we weten dat de vloot van Michiel Adriaensz de Ruyter niet in Edam is gebouwd. En jammer dat de drijvende kelder in het Edams Museum niet aangelegd blijkt te zijn door een kapitein met heimwee naar de woelige baren, maar door een handelaar die bier verkocht. We hebben er de pest over in dat Geertje Dircxdochter, huishoudster en minnares van Rembrandt van Rijn, niet onder de grafsteen in de Grote Kerk ligt. Maar laten we de pest even vasthouden, want deze heeft in de geschiedenis van Edam een tot nu toe onbekenderolgespeeld. Gerrit bij't Vuur, die alles van de Grote Kerk wist, had een volstrekt logische en aansprekende verklaring voor de diepe krassen in het natuursteen van de dorpels van het Zuidportaal van de kerk aan de Grote Kerkstraat. Het Zuidportaal was namelijk ook de ingang naar de Latijnse School en, zo vertelde hij graag, de leerlingen waren gewoon hun griffels aan de stenen van de ingang te slijpen. Enige tijd geleden stond ik voor de Sint Cunerakerk in Rhenen, evenals de Grote Kerk een hallenkerk. Wel met een andere reputatie, want de kerk herinnert eraan dat de heilige Cunera in Rhenen werd gewurgd. De deur was echter gesloten en bezinnend wat te doen, viel mijn oog op diepe inkrassingen in het natuursteen naast de deur. Wat merkwaardig, er was hier toch geen Latijnse School? Thuisgekomen ging ik op onderzoek uit en stuitte op een artikel van J.M.A. van Causteren in de bundel: Over kaken, broodbanken & etstoelen, redactie E.Koch c.a., (uitg. Matrijs, 1995): Heil uit steen: pestpoeder.

Niet alleen Edam heeft zijn krassen aan het natuursteen van de kerk. Aan de zuilen van de Sint-Amelbergakerk van Susteren waren tijdens de restauratie (1967-1972) soortgelijke diepe groeven tevoorschijn gekomen. Een verklaring was in eerste instantie snel gevonden: de soldaten van Napoleon hadden hun sabels aan de zuilen geslepen. Maar er doken berichten op over met krassen bewerkte zuilen aan andere kerken: Spijkenisse, Oldenzaal, Ootmarsum, Denekamp, etc. Ook in de Sint-Servaaskerk in Maastricht kwam dit soort sporen te voorschijn. Naar nu bekend is geworden heeft Th. Windus al in 1921 een verklaring voor dit merkwaardige verschijnsel gevonden. Hij kreeg toen weinig medestanders, maar heden ten dage lijkt zijn verklaring algemeen aanvaard te worden: de groeven zijn ontstaan door het uitslijpen van steenstof dat als geneesmiddel werd gebruikt. Dit gebeurde vooral tijdens pestepidemieën, zodat de stof ook wel 'pestpoeder' of 'duivelskrassen' werd genoemd.

Dat idee past goed binnen de katholieke traditie die aan stoffen of voorwerpen in de nabijheid van relieken of ander religieuze zaken genezende werking toeschrijft. Het gaat dus niet om de eventueel genezende werking van de stof op zich, maar om de inwendige heilige kracht. We weten dat Edam in 1567 en 1575 door een pestepidemie werd getroffen, waarbij de bevolking werd gedecimeerd. Trokken wanhopige Edammers toen naar de Grote Kerk om met het door goddelijke kracht 'ingestraalde' slijpsel de rampspoed van hun huis te keren?